

אפליה במעברת ראש פינה (1951-1952)

מאת שמחה גואטה-בוקובזה

בימים אלה משודרת בערוץ 11 'כאן' (שודרה ב-2020), סדרת תעודה בת ארבעה פרקים 'מעברות'. סדרה זו עוסקת בתקופה שבין 1948-1952, ימי העליות הגדולות לארץ. יהודים מכל קצווי תבל הגיעו לארץ ונשלחו למעברות, מעין יצור כלאיים של מחנה עולים ועיר ארעית. תקופה זו זכורה כטראומטית בזיכרון הקולקטיבי של המדינה שזה עתה נוסדה, בשל תנאי הקליטה הקשים. בראיון עם אריק ברנשטיין, אחד מיוצרי הסדרה, הוא התייחס לטענת האפליה בין העדות השונות וכך אמר: "אין ספק שהיתה אפליה... היתה אפליה ברורה. זה היה עניין של מערבי-אירופאי מול המזרחי. זה סוג של קולוניאליזם ואוריינטליזם שלא התחיל במעברות, אבל ברור וחד-משמעי שהיתה אפליה."

ברצוני להוסיף לקורפוס דוגמאות למקרי אפליה במעברת ראש פינה כפי שנתגלו בארכיון:

מעברת ראש פינה הוקמה בנובמבר 1950, כאשר מחנה האוהלים שהוקם בשנת 1949 לקליטת עולי תימן, עבר מאחריות המועצה האזורית גליל עליון והסוכנות אל אחריות משרד הפנים והמועצה המקומית ראש פינה. מחנה האוהלים שהפך למעברה הוקם בצומת בית המכס בסמוך למשטרת ראש פינה.

בשלבם הראשונים של המעברה הרכב האוכלוסייה היה מגוון יותר משלביה המאוחרים. בין העולים היו כ-400 עולים אשכנזים מרומניה ומעט מפולין, 300 עולים מעירק, כ-200 עולים מצפון אפריקה (טוניס, טריפולי, אלג'יר ומעט ממרוקו), כ-100 עולים מפרס, ממצרים ומעט מאוד עולים מתימן שנשארו מתקופת מחנה האוהלים שהיה במקום.¹ קיבוץ גלזיות זה לא ארך זמן רב ותוך מספר חודשים רוב העולים הרומנים והפולנים עזבו את המעברה לצפת הסמוכה או למרכז הארץ. במרץ 1952 העיד הרב עזיזי ששימש כרב המעברה ש"המעברה הזאת היא עכשיו ספרדית טהורה ואין עוד אשכנזים במעברה. כמעט כל עדת האשכנזים עברו לשיכון בצפת ולא נשאר אפילו מניין".² כך נשארה המעברה בראש פינה ברוב שנותיה, בדומה לשאר המעברות בארץ, עם אוכלוסייה שכללה בעיקר עולים מארצות האסלם, חסרי הון וקשרים פוליטיים ומשפחתיים. וכאשר החלה המעברה להתחסל בשנת 1953 לבקשת מועצת ראש פינה, אוכלוסייה זו עברה באופן הומוגני לשיכונני חצור הנבנים כשבמעברה נשאר מספר קטן מאוד של משפחות שלא הסכים להתפנות עד שנת 1957.³

¹ ביקור נציג המועצה הדתית, 4 לאפריל 1951, א"מ גל-6296/1.

² הרב דייעי אל משרד הדתות, 22 לאפריל 1952, א"מ גל-6296/1. מגמה דומה מופיעה גם בעדותה של חיה זמר (בנצ'יק), במעלה הדומינו בגיא אוני, תיק מעברת ראש פינה אר"פ.

³ המעברה המשיכה להתקיים עד 1957, 'שובתי מעברת ראש פינה חזרו לבתיהם', דבר, 8 בנובמבר 1957.

העולה שבתאי גורג'י מעירק מתלונן על אפליה

בין העולים שהגיעו מעירק היה גם העולה שבתאי גורג'י שעלה עם משפחתו למעברת ראש פינה והתגורר בצריף מס. 80. שבתאי ביקש לפרנס את משפחתו המונה תשעה ילדים ודרש עבודה כמו יתר תושבי המעברה. משלא מולאה דרישתו, כתב מספר מכתבים לדוד בן גוריון והתלונן על אפליה קשה במעברת ראש פינה בנתינת רישיונות לפתיחת חנויות בין מזרחים ובין 'מערביים' במעברה. וכך כתב שבתאי גורג'י לראש הממשלה:

" באנו לארץ.... לחיות כאן חיים חופשיים, נכונים לעבוד בכל עבודה בשיתוף פעולה עם אחינו היהודים כאן למען הקמת מדינתנו היקרה. ואולם נתקלנו בהפליה שמפלים בין העדות המזרחיות והמערביות ובשל ההפליה נמנעת מאתנו המזרחיים כלומר הספרדים השגת מישרות וחנויות וביחוד העבודות השוטפות המצויות על אף היותן בפיקוח הלשכה. וזו דוחה אותנו תמיד כאילו היו עבודות אלה חלקם ונחלתם של המערביים בלבד, אותם דוברי האידיש והרומנית, בעוד שידוע כי הננו בעלי משפחות וכי איננו עובדים למעלה מעשרה ימים בחודש, והשכר הניתן לנו פחות בהרבה משכרם. תמהני אם הפליה זו מצויה בכל רחבי המדינה או רק אצלנו?. פליאה בעיני אם ידוע הדבר לממשלה או אולי אין זה אלא מעשה של אנשים מסוימים העוסקים בכך."⁴

מכתב זה מציג את אכזבתו העמוקה ממה שהוא מגדיר כחוסר שוויון השורר במעברה ואולי בארץ כולה המוענק לעולים השונים בנושא רגיש כל כך כמו פרנסה. גורג'י מכנה את דוברי האידיש והרומנית 'מערביים' ולא 'אשכנזיים', ובמכתב אחר הוא מבקש מראש ממשלת ישראל שייפנה באופן אישי למועצת ראש פינה על מנת לתקן אפליה זו. המציאות שאותה חווה גורג'י במעברת ראש פינה ושאוּלִי מבטאת קולות רבים נוספים היא מנוגדת לאתוס הציוני המאמין בשוויון גמור בין היהודים יוצאי התפוצות השונות.⁵ תפיסה שסביר להניח, איתה הגיע העולה שבתאי גורג'י כשהגיע לארץ מעירק.

בראיון שקיימתי עם אריק לובובסקי מהמושבה הסמוכה יסוד המעלה הוא סיפר שבהיותו ילד הוא הרבה להתלוות לאביו בנסיעותיו בארץ וכך יצא להם לבקר פעמים רבות, בבית המכס שבצומת ראש פינה הסמוכה למעברה. הוא ציין את העובדה שכל החנויות שהיו בבית המכס

⁴ שבתאי גורג'י לראש הממשלה דוד בן גוריון, 30 לאפריל 1951, א"מ 1901/7.

⁵ ירון צור, 'אימת הקרנבל - המרוקנים והתמורה בבעיה העדתית בישראל הצעירה', אלפיים 19, 2000, עמ' 138.

היו שייכות לעולים הרומנים והפולנים. הוא גם סיפר שהעולים שהגיעו אל אביו על מנת לרכוש ירקות ופירות לחנויות במעברה היו רק רומנים ופולנים אשר היו מגיעים עם העגלות שלהם ליסוד המעלה, רוכשים פירות וירקות במחיר מוזל מאוד ומוכרים בחנויות במעברה.. סביר להניח שלחנויות שניתנו לעולים האשכנזיים הייתה השפעה על קליטה טובה יותר מבחינה כלכלית בארץ, דבר שהשפיע על השתלבותם במדינה גם לשנים הבאות.

וכך בשעה שהעולים המזרחיים שבמעברת ראש פינה התלוננו, על אפליה בקבלת עבודות בלשכת העבודה- גוף ממלכתי שאמור להעניק שירותים לכלל העולים באופן שווה- הרי שהעולים האשכנזים שגרו במושבה דרשו ייצוג שלהם בעמדת הכוח - בלשכת העבודה.

הרב עזיזי מתלונן על אפליה בשכר.

בשלביה הראשונים כללה המעברה עולים יוצאי רומניה ופולין (כ-40%) ועולים מזרחיים (כ-60%). בהתחלה ניהל את צרכי הדת במעברה השו"ב (שוחט ובודק) יוצא רומניה, יצחק מרדכי אפאל שלא היה בדרגת רב (לא הוסמך לרבנות) ועסק בעיקר בענייני שחיטה כשרה והתנהלות מול משרד הדתות.

ביוני 1951 כאשר הגיע הרב עזיזי דיעי מג'רבה שבטוניסיה למעברה הוצע לו תפקיד רב המעברה והוא החל לנהל במקום את ענייני הדת של דיירי המעברה ויצחק מרדכי אפאל המשיך לשמש כשו"ב יחד עם ניהול ענייני הדת של האוכלוסייה האשכנזית.

עם הזמן עזבו רוב העולים האשכנזים את המעברה ופרנסת יצחק מרדכי אפאל נפגעה בשל מיעוט תושבים אשכנזים. על מנת שמשכורתו לא תיפגע, נרתם מצעד מרשים של גופים, מוסדות ואנשים. בין הממליצים שלא לפגוע בשכרו היו: יו"ר הוועד הדתי במעברה- דוד רוזנר,⁶ מנהל המעברה מטעם הסוכנות היהודית - צבי כהן,⁷ נציג הסתדרות הפועל המזרחי סניף ראש פינה,⁸ והרב אורנשטיין, מנהל המחלקה ליישובי עולים שבמשרד הדתות בכבודו ובעצמו שהבטיח להתערב ולטפל בעניין באופן חיובי.⁹ גם מקרה זה יכול ללמד אותנו על השפעת הרשתות החברתיות באותן שנים. לצידו של יצחק מרדכי אפאל עמדו כל הגופים המשפיעים שבאופן אישי התערבו לטובתו על מנת למנוע את הפגיעה בשכרו: גם בתחומי המעברה, גם בתחומי המושבה, גם בתחום המפלגה וגם במשרד הדתות עצמו. רשתות

⁶ דוד רוזנר אל משרד הדתות, 24 ליוני 1951, א"מ גל-6296/1.

⁷ צבי כהן מנהל המעברה אל משרד הדתות, 8 לינואר 1952, שם.

⁸ נציג סניף הפועל המזרחי בראש פינה אל משרד הדתות, 7 לינואר 1952, שם.

⁹ הרב אורנשטיין במכתב תשובה למנהל המעברה, 29 לספטמבר 1951, שם.

משמעותיות אלה יכולות להסביר את הבדלי הקליטה בארץ של האשכנזים לעומת המזרחיים שלהם היו חסרות רשתות חברתיות משפיעות אז.

כאשר נודע לרב עזיזי כי יצחק אפל מקבל שכר גבוה ממנו על אף העובדה שעל הרב עזיזי מוטלת עיקר העבודה בתחום הדתי, הוא כתב מכתב חריף למשרד הדתות ולמשרד ראש הממשלה. לטענתו הוא זה שמטפל בכל ענייני הדת במעברה בשעה שיצחק מרדכי אפאל כמעט ולא נמצא במעברה אלא משמש כשוחט ובודק גם במעברת צפת ובמקומות נוספים. הרב עזיזי ששהה בארץ פחות משנה חווה באופן אישי את המילה 'אפליה' והוא השתמש בה במכתבו:

'הנני להודיע שלדאבוני הגדול נאלץ אני להגיש לשר הדתות וגם לראש הממשלה בראותי הבדל והפליה אשר אתם עושים בענייני המשכורת. שאף שאני המטפל בכל צרכי הקהל והמרכז כל ענייני הדת במעברה אתם משלמים רק 35 ל"י והשוחט אפאל שאין לו שום עבודה ואינו רב משלמים אליו 45 ל"י והפלא הנורא שאני בעל משפחה כפלים על השוחט-ואף על פי כן משלמים לי פחות מהשוחט השכנזי [...] הלא ראיתם איך ההפליה שאין כל מין אנושי יכול לסבול את זה- ושגם אבן מקיר יזעק- כי איך יציבה בארעה וגיוורה בשמי שמייה? (ביטוי תמיהה לדבר שלא יתכן ש.ג.) הרב פחות ערך משוחט? ועוד אני מודיע לכם שמעברה הזאת היא עכשיו ספרדית טהורה ואין עוד אשכנזים!¹⁰

הרב דיעי עזיזי דרש את המגיע לו באופן אישי במשכורת החודשית וגם בכל מה שנוגע לצרכי הדת במעברה.

יחד עם הנאמר כאן ניתן למצוא עדות במקורות לשיתוף פעולה בין עדתי במעברה, סביב טקסים דתיים כמו הכנסת ספרי תורה ואירועים חגיגיים. בטקסים אלה, השתתפו הן העולים האשכנזיים והן המזרחים אלה לצד אלה. כמו כן הגיע קהל מעורב לדרשות של דמויות רבניות אשכנזיות ומזרחיות כאחד שהגיעו למעברה. הוועד הדתי במעברה כלל עולים אשכנזים ומזרחיים ששיתפו פעולה ביניהם.

¹⁰ הרב דיעי עזיזי לרב אורנשטיין ממשרד הדתות, 3 למאי 1952, שם.